

## Pobratimstvo lica u zločinu

Ivo Mišur

*ivo.misur@gmail.com*

### *Razbijanje mita o barbarima*

Otkad je svijeta i vijeka ljudi čine djela nad kojima se drugi ljudi zgražaju. Zločini ISIL-a koji su bili audiovizualno zabilježeni te medijski popraćeni najnoviji su takav primjer. U nekim pogubljenjima masa navija za pogubljenje nevjernika. S jedne strane imamo zločince i izopačene umove, a s druge normalan svijet, i između njih je linija, čini se, sasvim jasna.

Kad pak zločinci iz video-uradaka bivaju uhvaćeni, nad njima se ponekad izvršila jednaka ili brutalnija kazna pogubljenja. U komentarima na društvenim mrežama ponovno nalazimo krvoločnu publiku koja je odobravala pogubljenja ISIL-ovaca ma kako brutalna bila. Uloge krvnika i žrtve su u ovim pogubljenjima zamijenjene te je, čini se, posve jasna linija između zločinaca i izopačenih umova koji bivaju pogubljeni, te normalnoga svijeta s druge strane. Ovaj se esej bavi (ne)postojanjem te granice.

Kako je uopće došlo do toga da »normalan svijet« na brutalan način ubije zločince? ISIL-ova nedjela nerijetko su nazivana zvjerskima. Proglašavajući zločine zvjerstvima zločinci se svrstavaju u zvijeri te ih se lišava ljudskosti. Marko Miljanov je pojasnio crnogorsko »čojstvo i junaštvo«. Junaštvo znači braniti sebe od drugih, a čojstvo braniti druge od sebe samoga. Ne obranimo li druge od sebe, gubimo ljudskost, prema svemu sudeći. Na taj način isključuju se iz ljudske zajednice te osveta nad njima, ma koliko brutalna bila, ne izaziva suosjećanje. Kad se nekoga ne smatra čovjekom, tada zločini nad njim ni nisu zločini?!

Ono što su milijuni ljudi imali prigodu gledati u videima, nije ništa novo. Glave su se odrubljivale, odrubljuju se i odrubljivat će se. Koliko god to ružno zvučalo dekapitacija je nešto sasvim ljudsko. Hannah Arendt u svom *Izvještaju o banalnosti zla* piše: »U samoj je prirodi čovjekova djelovanja da svako djelo, koje se jednom pojavilo i ostalo zabilježeno u ljudskoj povijesti, ostaje kao potencijal dugo nakon što je njegova aktualnost postala stvar prošlosti.« Tin Ujević tu istinu u svojoj pjesmi *Pobratimstvo lica u svemiru* sažima u stih: »I pamti da je tako od prastarih vremena.«

U javnom diskursu pokušava se pak zločince prikazati identitetski drukčiji-  
ma, tj. neciviliziranim barbarima. Selektivno se uzima dio identiteta počinite-  
lja. Tako se zločinci prikazuju kao muslimani i Arapi koji su neki drugi svijet,  
potpuno drukčiji od našega zapadnoga. Zaboravlja se, međutim, da su neki od  
njih odrastali u Europi, a neki su od njih autohtoni Europljani generacijama  
unatrag (Francuzi, Englezi, Nijemci...). Zaboravljamo da je prije sedamdeset  
godina u Europi bio rat koji je po brutalnosti civiliziranih Nijemaca nadmašio  
sve ratove. Zaboravlja se da postoje fotografije ustaša s četničkim glavama i  
obrnuto puno prije ISIL-a. Očito je da ti Arapi kasne u svemu za civiliziranim  
Zapadom, pa i u tome.

Primjer ISIL-ovih barbara iz Europe pokazuje da civiliziranost sredine  
odrastanja, obrazovanje i odgoj u obitelji ne mogu spriječiti prelazak te, čini se,  
jasne crte između barbara i normalnog svijeta.

### *Masovna odgovornost*

Jesu li članovi nacističke stranke odgovorni za zločine pojedinih nacista? Je  
li cijeli narod kriv za zločine svojih vojnika u ratu? Ako su nastupali u ime na-  
roda i ako se kaže da je narod pobijedio u ratu, onda je narod počinio i zločine?  
Ako nosi zasluge za pobjedu, onda je odgovoran i za nedjelo? Kako prihvatiti  
odgovornost i krivnju, ako nismo ni znali za nedjelo? Još je teže prihvatiti kriv-  
nju ako smo uvjereni da mi sami osobno ne bismo nikada počinili isto.

Zločine na makrorazini možemo promatrati iz tri aspekta. Oni koji su  
učinjeni nama kao narodu od drugih, oni koji su počinjeni iz vlastitih redova  
prema drugima te oni koje su drugi napravili drugima. Prema zadnjima smo  
najviše ravnodušni jer smo mi sami ostali netaknuti. Dirnuti nas može samo  
brutalnost. Naše osjećaje uzburkavaju i žrtva i počinitelj u trećem slučaju. Su-  
osjećanje s patnjom lakše je u tom trenu pobuditi, dok se prema počinitelju  
osjeća čuđenje zbog bešćutnosti.

Što kad je zločin počinjen nad »nama«, tj. nad mojim narodom? Ako je moj  
sunarodnjak ubijen tada se osjećamo povrijeđenim, iako mi izravno nismo osje-  
tili zločin. Zločinac gubi svoje ime i prezime, svaku individualnost i on postaje  
pripadnik drugog naroda, eventualno druge vjerske skupine. Njegovi postupci  
kao individualca postaju grijesi cijelog naroda. Njegovi zločini su počinjeni jer  
je su oni »takvi«, različiti od nas koji smo bolji.

Vrlo lako se osjeti povrijeđenost kad vlastiti narod strada. Što je s općom  
Katoličkom crkvom s više od milijardu pripadnika raspršenih u cijelom svijetu?  
Kad je katolik ubijen u Africi, osjećamo se ugroženima. Jer on je izgubio svaki  
drugi identitet, pa i svoje ime te je ostao samo katolik. Katolik sam pak i ja, pa  
bih na njegovu mjestu i ja bio ubijen. Ako je taj isti katolik ubijen iz osvete jer je  
on počinio zločine, tada ne osjećam odgovornost za njih. Ako se osjećamo po-

vrijedenima i ugroženima ubojstvom pripadnika vlastite nacije i religije, zašto se ne bismo osjećali podjednako odgovornima za nedjelo iz vlastitih redova? Opravdavajući nedjela vlastite zajednice, jer smo i mi sami stradali, relativizira se naše nedjelo. Mi i naši smo to počinili samo zato što je nama učinjeno isto, ali inače nismo takvi, za razliku od onih drugih.

Nikad nijedna strana neće priznati da je prva počela sukob. U filmu *Ničija zemlja* Danisa Tanovića to se najbolje vidi u svađi dvojice likova, Srbina i Bošnjaka, koji žestoko raspravljaju o tome tko je počeo rat. Do zajedničkog zaključka ne dolaze jer obojica tvrdo stoje pri svojim stajalištima pa rasprava završava nasiljem kada Bošnjak uperi pištolj u Srbina te ga natjera da prizna da su Srbi počeli rat. Promatranje svakog sukoba iz vlastite kože, bez suosjećanja s protivnikom, uvijek rađa novim nasiljem. Ako se i priznaju vlastite pogreške, to se redovito čini spominjući prijestupe druge strane, ali i dalje se teško prihvaća mogućnost vlastite odgovornosti i sposobnosti za počinjenje istoga prijestupa.

Biti dio naroda (čovječanstva) znači suosjećati sa sunarodnjakom (drugim ljudskim bićem) u nevolji. Nosimo li zasluge za ljudska dostignuća kao narod (čovječanstvo), tada moramo nositi i krivnju (sramotu) za nedjela ljudi koje ne poznajemo jer smo dio zajednice.

### *Prepoznavanje čovjeka u zločincu*

Hannah Arendt tvrdi da u Eichmannu, krvniku njezina naroda, nema ničega dijaboličnog, čak niti antisemitskog. On je sasvim normalna osoba. Ona piše da je za velika zla potreban konformizam velike grupe ljudi koja osobno ne osjeća odgovornost za nedjela jer su dio hijerarhije. Eichmann je sasvim slučajno postao velik zločinac te se on u »nekim povoljnijim okolnostima najvjerojatnije ne bi nikada našao pred sudom«. O banalnosti zla svjedoče druženja haških zatvorenika, nekad ljutih neprijatelja, o čemu piše Slavenka Drakulić u *Oni ne bi ni mrava zgazili*. Ona također u svojoj knjizi stavlja pred nas ideju da je zločinac »jedan od nas«, od normalnoga svijeta.

Lakše bismo se nosili s izopćenjem počinitelja iz zajednice i samim njihovim postojanjem kad bi oni zaista bili drukčiji te kad ne bi bili tako normalni nakon počinjena zla. Tada bi vrijedila podjela na dobre i zle ljude koja očito ne drži vodu. Svi imamo potencijal činiti dobro, ali i zlo. Čovjekova dobrota kao i zloća nije titula koja se, jednom stečena, nosi cijeli život. Ova spoznaja je za trenutne zločince utjeha i nada u moguću promjenu vlastitoga života, što spominje sv. Augustin (»Ne postoji svetac bez prošlosti, kao ni grešnik bez budućnosti«), a za trenutne dobročinitelje opomena.

Kad se zločin počini njegov izvršitelj postaje zločinac. Jednom zločinac, uvijek zločinac? Je li sv. Pavao progonitelj kršćana ili svetac? Radnik je onaj koji radi. On može u nekom trenutku postati neradnik, odnosno nezaposlen,

izgubivši posao. Međutim, ako je uzeo godišnji odmor ili ako trenutno ne radi, ne znači da je neradnik. Tako je i zločinac onaj koji opetovano čini zločine.

Svi smo svjesni potencijala zla u nama, ali je teško priznati da dubina tog potencijala seže do najstrašnijih zločina koje nismo još vlastitim rukama počinili. Počinjenje zločina nas pretvara u čudovišta, a to nas plaši. Svatko je spreman na odrublivanje glave, silovanje, ubojstvo, pedofiliju... – »strašno je ovo reći u uho oholosti«, piše Ujević.

### *Prepoznavanje zločinca u sebi*

U Vrlici, većinski hrvatskoj općini, u 19. stoljeću za općinskog načelnika je više puta biran Jozo Kulišić, Srbin, pravoslavac. Već tada su se vodile žestoke srpsko-hrvatske rasprave pri čemu se Kulišić jasno izjasnio srpske nacionalne ideje, ali je ipak pobijedio na izborima jer su Hrvati glasali za njega. Uspijevao je to sitnim ustupcima i kumstvima s većinskim narodom.

Hrvatska ekonomija je u stalnom padu u zadnjih trideset godina. Sam proces dovođenja države u današnje stanje bio je zločin velikih razmjera koji još uvijek traje. Tko je odgovoran? Najvažniji element u pljački je prepad, tj. nespremnost žrtve i kratkotrajnost pljačke. Zbog kratkog vremena plijen je ograničen. Ogroman plijen koji je odnesen te dugotrajnost zločina svjedoči da nije šačica ljudi opljačkala četiri milijuna stanovnika Hrvatske. Za sitne ustupke i očuvanje radnog mjesta većina ljudi je šutjela. To je piramida zločina na čijem se dnu nalaze sitni konformizmi malih ljudi, o čemu je govorila Hannah Arendt.

Oni na vrhu piramide nisu najsposobniji, ali nisu ni najveće hulje u narodu, kako se često zna reći. Oni se možda nikad ne bi obogatili u »nekim drugim okolnostima«. Također druge okolnosti bi one s dna piramide dovele na vrh. Jedna arapska izreka kaže: »Kakvi vi budete takvi će vam biti i vaši vladari.« U ovom su primjeru zavist i mržnja prema lopovima najbolja prigoda da upoznamo sami sebe i zločinca u sebi. Što je zločin, uvjetno rečeno, manji, to nam ga je lakše priznati. Čovjek treba prepoznati sebe u lopovima »koji su pokrali milijune i uništili poduzeća«, i to ne samo zbog svojih sitnih odgovornosti!

Chesterton u svojoj knjizi *Tajna oca Browna* piše:

»Nijedan čovjek nije zaista dobar, dok ne sazna koliko je zao ili koliko bi zao mogao biti; sve dok točno ne razabere koliko ima prava na svu tu napuhanost i ruganje i pripovijedanje o 'zločincima', kao da su oni majmuni u šumi, dalekoj deset tisuća milja; (...) sve dok mu jedina nada ne bude da je jednog zločinca ulovio, a da ga pod svojim vlastitim šeširom drži zdravog i na sigurnom.«

Ujević nas podsjeća da »smo svi prešli iste putove u mraku« te da »grijehe drugi s nama dijele«, a svima nama »sebični je pečat jedan nasred čela«. »Svi smo isti u zloći«, kaže on, »a naša krv, i poraz svih nas, u klanju, opet je samo jedna historija duša.«

### *Prepoznavanje brata u zločincu*

U Kuranu piše jedno strašno predviđanje: »Tko sramoti i predbacuje svome bratu neki grijeh, neće umrijeti dok on taj grijeh ne učini.« Možda je zato tolika sablazan nad nedjelima jer nesvjesno znamo da smo sami sposobni za isto. Naš unutarjni obrambeni mehanizam nas tjera na gnušanje. Ne možemo u zločincu gledati svoj ljudski odraz. Iz vlastita straha zločince pretvaramo u luđake i lišavamo ih ljudskosti. Te čak lišavamo i sebe ljudskosti zazivajući strašne kazne nad njima. Tako nesvjesno postajemo kao oni čijih se nedjela gnušamo, a pobratimstvo lica u zločinu miješa se s pobratimstvom lica u gnušanju.

Spoznamo li svoje zle sklonosti, što se najčešće događa kad je već prekasno i kad ih prevedemo u djelo, vidjet ćemo svoj odraz u drugima koji čine zlo. Tek onda nas usamljenost u zločinu natjera da se okrenemo bratu u zločinu i da ga razumijemo. Parafraziramo li Ujevića, svatko od nas može ustvrditi: »Ja sam u nekom tamo« zločincu. Zaobilazeći oklop zločinca, prepoznamo čovjeka i tada možemo suosjećati s njim. Osvješćivanjem vlastitih sklonosti zlu i razotkrivanjem laži o sebi kojima sami sebe trujemo, dolazimo do stvarnoga sebe i ponovnog sjedinjenja s braćom ljudima od kojih smo se odijelili lažima, fiktivno se uzdižući. Lažno *ja* uvijek je iznad drugih, dok je stvarno *ja* nas sviju isto.

»Ne boj se! Nisi sam! Ima i drugih nego ti  
koji nepoznati od tebe žive tvojim životom.  
I ono sve što ti bje, ču i što sni  
gori u njima istim žarom, ljepotom i čistotom.«  
(Tin Ujević, *Pobratimstvo lica u svemiru*)

Potencijal zla postoji u nama i nikada taj potencijal ne smije biti opravdanje za sam čin. Zločin je uvijek štetan i za sebe i za zajednicu te za njega nema opravdanja ma koliko masovan i društveno pogodan i potican bio u nekom vremenu. Po ljudsko dostojanstvo je najpogubnije kad nastupe »takva vremena«, razdoblja sveopćeg ludila u kojima razum i osjećaj za dobro uzmiču pred ruljom. Promatrajući s vremenskim odmakom takve strašne događaje čovjek se čudi kako se nešto takvo uopće moglo dogoditi, a počinitelji na svako pitanje odgovaraju s: »Takva su vremena bila.« U filmu *Kraljevstvo nebesko* kralj Baldwin IV., kojega glumi Edward Norton, govori sljedeće:

»Kralj može pokrenuti čovjeka, otac može prisvojiti sina, također taj čovjek može pokrenuti samoga sebe i samo u tom slučaju taj čovjek uistinu počinje svoju životnu partiju. Zapamti da pod kakvim god okolnostima djeluješ ili na čiji god nalog, na tebi je da sačuvaš vlastitu dušu. Iako ti, koji ti budu davali naloge budu kraljevi ili moćni ljudi, kad staneš pred Boga ne možeš reći: 'Ali drugi su mi rekli da to uradim' ili da vrlina nije bila zgodna u to vrijeme. To neće biti dovoljno. Zapamti to!«